

Doc. dr. Mujo BEGIĆ

*Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine
Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću*

E-mail: mujo_begic@hotmail.com

Dr. Jasmin MEDIĆ

Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu

E-mail: jasmin_med@hotmail.com

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94:32:355(497.6)"1991/1992" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2024.7.11.294>

**KONCEPTI UJEDINJENJA I SARADNJE AUTONOMNE
REGIJE KRAJINA I SRPSKE AUTONOMNE OBLASTI
KRAJINA 1991. i 1992. GODINE**

Apstrakt: *Autori u radu analiziraju odnos dvije oblasti od njihovog jednostranog proglašenja do druge polovine 1992. godine. Srpska autonomna oblast Krajina (kasnije Republika Srpska Krajina) u Hrvatskoj i Autonomna regija Krajina (ARK) u sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine prve su, kao formalno-pravne nasljednice zajednica opština, jednostranim odlukama formirane autonomne oblasti po etničkom principu u procesu disolucije Jugoslavije. Obje su jednostranim odlukama republičkih organizacija Srpske demokratske stranke (SDS) kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini proglašene prije nego su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost. Neposredno nakon spomenutih proglašenja, političari iz obje Krajine analizirali su i javno predstavljali svoja viđenja budućeg statusa novoformiranih oblasti. Jedna od opcija bilo je ujedinjenje ove dvije oblasti u jednu administrativnu jedinicu ili državu, a najveći zagovornici bili su čelni političari iz obje oblasti. U cilju opravdanja nastajanja jedne takve administrativne jedinice objavljeni su elaborati o nužnosti njenog formiranja kao zasebne cjeline u okviru „krnje Jugoslavije” ili velikosrpske države. Međutim, postavilo se pitanje koliko bi takvo ujedinjenje umanjilo utjecaj političkih lidera SDS-a iz Bosne i Hercegovine i ko bi, zapravo, bio novi nacionalni lider među Srbima zapadno od rijeke Drine? To je pitanje, pokazalo se, u različitim fazama disolucije Jugoslavije opterećavalo cjelokupan odnos političkog i vojnog rukovodstva i u Republici Srpskoj (RS) i u RSK.*

Bez obzira na nesuglasice i različita stajališta o ujedinjenju dvije Krajine i pitanju njenih statusa, politička i vojna saradnja bila je neupitna u prve dvije godine agresije na Republiku Hrvatsku i Republiku Bosnu i

Hercegovinu. Posebno je intenzivna saradnja bila u drugoj polovini 1992. godine kada su 1. i 2. krajiški korpus Vojske Srpske republike BiH/Vojske Republike Srpske uz saradnju sa policijskim strukturama RSK i Srpskom Vojskom Krajine (SVK) bili na zajedničkom zadatku – provođenju šest strateških ciljeva Srpske republike Bosne i Hercegovine/Republike Srpske. Ta saradnja je posebno izražena u „borbi za uspostavljanje koridora” između Krajine i Semberije kao Drugog strateškog cilja, odnosno zajedničkog djelovanja u operaciji „Koridor '92”.

U radu ćemo analizirati period od konca 1990. i prve polovine 1991. kada je došlo do jednostranih proglašena SAO Krajine i Zajednice opština Bosanske krajine (ZOBK), odnosno kasnije ARK, do septembra 1992. godine i donošenja odluke o prestanku postojanja autonomnih oblasti u RS. To je period kada su počinjeni masovni zločini nad bošnjačkim i hrvatskim civilnim stanovništvom u RSK i RS. Bosanska krajina bila je u drugoj polovini 1991. neposredno ratno područje odakle su jedinice Jugoslovenske narodne armije (JNA) izvodile agresorske operacije na Hrvatsku, a 1992. godine postala simbolom zločina nad civilima u Bosni i Hercegovini. Područja pod kontrolom srpskih vlasti postala su „etnički očišćena”, a Bihać, kao grad pod kontinuiranim dejstvom vojnih snaga iz RS i RSK, jedan od sinonima opsade. Postavlja se pitanje da li bi strateški ciljevi RS-a mogli biti realizirani da dvije Krajine nisu usko sarađivale? Upravo je to jedno od pitanja na koje ćemo dati odgovor. U cilju odgovora na takvo i slična pitanja, neophodna nam je analiza uloge vojnih i policijskih struktura obje oblasti kako u zločinima tako i u vojnim operacijama u Bihaćkom okrugu.

Ključne riječi: Autonomna regija Krajina, Republika Srpska Krajina, saradnja, vojska, policija.

CONCEPTS OF UNIFICATION AND COOPERATION BETWEEN THE AUTONOMOUS REGION OF KRAJINA AND THE SERBIAN AUTONOMOUS DISTRICT OF KRAJINA IN 1991 AND 1992

Abstract: The authors of this paper analyze the relationship between the two regions from their unilateral declarations until the second half of 1992. The Serbian Autonomous Region of Krajina (later the Republic of Serbian Krajina) in Croatia and the Autonomous Region of Krajina (ARK) in the northwestern part of Bosnia and Herzegovina were the first, as formal-legal successors of municipal communities, to be unilaterally formed autonomous regions based on ethnic principles in the process of the dissolution of Yugoslavia. Both were proclaimed by unilateral decisions of the republican organizations of the Serbian Democratic Party (SDS) both in Croatia and in Bosnia and Herzegovina before Slovenia and Croatia declared independence. Immediately after these declarations, politicians from both Krasinas analyzed

and publicly presented their views on the future status of the newly formed regions. One of the options was the unification of these two regions into one administrative unit or state, with the most prominent advocates being the leading politicians from both regions. In order to justify the formation of such an administrative unit, reports were published on the necessity of its formation as a separate entity within the “fragmented Yugoslavia” or Greater Serbian state. However, the question arose of how much such unification would diminish the influence of SDS political leaders from Bosnia and Herzegovina and who would actually be the new national leader among the Serbs west of the Drina River? This question, as it turned out, burdened the entire relationship between the political and military leadership in both the Republic of Srpska (RS) and the Republic of Serbian Krajina (RSK) in various phases of the dissolution of Yugoslavia.

Despite disagreements and different positions on the unification of the two Krajinas and the question of their status, political and military cooperation was unquestionable in the first two years of aggression against the Republic of Croatia and the Republic of Bosnia and Herzegovina. Cooperation was particularly intense in the second half of 1992 when the 1st and 2nd Krajina Corps of the Army of the Serbian Republic of Bosnia and Herzegovina/Army of the Republic of Srpska, in cooperation with the police structures of the RSK and the Serbian Army of Krajina (SAK), were jointly tasked with implementing the Six Strategic Goals of the Serbian Republic of Bosnia and Herzegovina/Republic of Srpska. This cooperation was particularly evident in the “battle for establishing the corridor” between Krajina and Semberija as the Second Strategic Goal, or joint action in Operation “Corridor '92”.

In this paper, we will analyze the period from the end of 1990 and the first half of 1991 when the unilateral declarations of the Serbian Autonomous Region of Krajina and the Community of Municipalities of Bosnian Krajina (ZOBK), later ARK, occurred, until September 1992 when the decision was made to cease the existence of autonomous regions in the RS. This is the period when mass atrocities were committed against Bosniak and Croatian civilian populations in the RSK and RS. In the second half of 1991, the Bosnian Krajina was a direct war zone from which units of the Yugoslav People's Army (JNA) carried out aggressive operations against Croatia, and in 1992, it became a symbol of crimes against civilians in Bosnia and Herzegovina. Areas under Serbian control became “ethnically cleansed”, and Bihać, as a city under continuous military action from the RS and RSK military forces, became one of the symbols of the siege. The question arises as to whether the strategic goals of the RS could have been realized if the two Krajinas had not closely cooperated? This is precisely one of the questions we will answer. In order to answer such and similar questions, an analysis of the role of military and police structures of both regions is necessary, both in crimes and in military operations in the Bihać region.

Key words: *The Autonomous Region of Krajina, the Republic of Serbian Krajina, cooperation, army, police.*

Uvod

Nakon pada socijalizma i jednopartijskog sistema, Jugoslavija je ušla u period ponovnog buđenja nacionalizama i velikodržavnih aspiracija. Ponovo su oživljene ideje teritorijalnog širenja Srbije, Hrvatske i Crne Gore, prvenstveno na uštrb Bosne i Hercegovine. Nemogućnost pronalaska kompromisnog rješenja uvest će Jugoslaviju u političku krizu, a u područjima u kojima je etnička slika njenih dijelova izmiješana ta je kriza bila naročito vidljiva. U dijelovima Hrvatske i u Bosanskoj krajini u kojima je srpsko stanovništvo bilo većinsko bila su prva područja gdje su jednostranim odlukama SDS u Hrvatskoj i SDS Bosne i Hercegovine proglašene monoetničke administrativne jedinice suprotno Ustavima SFRJ i Ustavima obje republike.

Prvi oblik zvanične saradnje između predstavnika SDS-a iz Hrvatske i Bosanske krajine počinje u drugoj polovini 1990. godine u vidu političke podrške prilikom formiranja SDS BiH po pojedinim opštinama na prostoru Bosanske krajine. Tu podršku davali su funkcioneri SDS-a iz Hrvatske a među njima i predsjednik dr. Jovan Rašković. Tako je na političkom skupu SDS-a u Bosanskom Petrovcu bilo više članova SDS-a iz Hrvatske među njima Mario Dobrijević iz Knina, Miloš Vojinović iz Karlovca, Rajko Mrđa iz Belog Manastira. Posebno upečetljiv je bio govor dr. Jovana Raškovića koji je, između ostalog, rekao: „Mi se ne bojimo nikog, pa ni Tuđmana. Dosta je bilo ultimatumata koje mi ne prihvatamo. Mi nikada nećemo prvi pucati ali ćemo se braniti ako nas neko napadne. Ovo su teška vremena za srpski narod, za sve narode u Jugoslaviji. Ja vjerujem u opstanak Jugoslavije. Za Jugoslaviju su i Srbi i Hrvati i Muslimani i svi narodi. Ali ako hrvatski narod formira svoju državu i srpski narod će formirati svoju.”¹

Jednostrano proglašenje „Krajina”

Suprotno Ustavu SFRJ i Ustava Socijalističke republike Hrvatske koji su još uvijek bili na snazi i prema kojima je proglašenje teritorija na etničkom principu i sa etničkim predznakom bilo protuzakonito, politički predstavnici SDS-a u Hrvatskoj proglasili su Srpsku autonomnu oblast (SAO) Krajinu u Kninu 19. decembra 1990. godine. U njen sastav ušle su sve one opštine koje su činile raniju Zajednicu opština Sjeverne Dalmacije i Like i u kojoj je srpsko stanovništvo bilo većinsko. Teritorijalno kompaktno područje SAO Krajine činile su opštine: Knin, Benkovac, Obrovac, Donji Lapac, Gračac i Titova

¹ Pero Došen, „Jugoslavija se neće raspasti“, *Krajina*, 14. septembar 1990, 3.

Korenica.² Premda je Jovan Rašković bio lider SDS-a kao vodeće srpske stranke u Hrvatskoj, de facto je Milan Babić, kao predsjednik Srpskog nacionalnog vijeća, sve više preuzimao ulogu vodeće političke ličnosti među hrvatskim Srbima. Imenovanjem na funkciju predsjednika Privremenog izvršnog vijeća, a od aprila 1991. godine obavljajući dužnost predsjednika Izvršnog vijeća bile su povod da od maja obavlja funkciju predsjednika Vlade SAO Krajine. U izvjesnoj mjeri različita stajališta Raškovića s jedne te Babića s druge strane, imali su za posljedicu da je Babićeva beskompromisna politika prema zvaničnom Zagrebu uživala sve veću podršku beogradskog režima. Podrška Beograda bila je presudna po pitanju liderske pozicije.

Nakon proglašenja SAO Krajine krenuo je, po istom principu, proces proglašenja autonomnih oblasti i u Bosni i Hercegovini.³ Iz presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u predmetu Biljana Plavšić, vidljivo je šta je bio krajnji cilj: „ (...) početkom 1991., SDS je započeo program regionalizacije, čiji je konačni cilj bilo provođenje Strateškog plana. SDS je osnovao područja pod kontrolom bosanskih Srba tako što je opštine u kojima su živjeli bosanski Srbi povezao u zajednicu i osnovao paralelne organe vlasti, s ciljem da se ta teritorija izdvoji iz efektivne kontrole organa vlasti SR BiH. Na taj način su položeni temelji za etnički čistu državu bosanskih Srba.”⁴

Već 21. januara 1991. godine, pokrenuta je inicijativa za formiranje Zajednice opština Bosanske Krajine (ZOBK) koja je u septembru 1991. godine preimenovana u Autonomnu regiju Krajina (ARK). Inicijativu za formiranje ZOBK podržali su predstavnici više opština u kojima je SDS BiH činila vlast. U pripremama za osnivanje ove zajednice, čelnici SDS BiH su uvjerali javnost da ova zajednica nema političku već ekonomsku, kulturnu i razvojnu dimenziju. Osnivačka skupština jedne takve tvorevine u Bosni i Hercegovini održana je u Čelincu 25. aprila 1991. godine.⁵ Činile su je opštine sjeverozapadne Bosne i u kojima je srpsko stanovništvo bilo većinsko te SDS BiH vladajuća stranka: Banja Luka (sjedište ZOBK), Bosanska Gradiška, Čelinac, Laktaši, Prnjavor, Skender Vakuf, Srbac, Ključ, Bosanska Dubica, Bosanski Petrovac, Drvar, Mrkonjić Grad, Bosansko Grahovo, Glamoč, Kupres i Šipovo. Prema Statutu ZOBK i druge opštine su imale pravo pristupiti ovoj zajednici.⁶ Za predsjednika, odnosno potpredsjednike skupštine imenovani su istaknuti kadrovi SDS-a BiH sa područja sjeverozapadne Bosne – Vojo Kuprešanin, Radoslav Brđanin i Dragan Knežević. Cilj osnivanja ZOBK-a bio

² Robert J. Donia, *Porijeklo Republike Srpske 1990–1992. – opšti kontekst, (Izjava vještaka objelodanjena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju shodno pravilu 94 bis)*, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Den Haag 2002, 11.

³ Jasmin Medić, Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine 1991. i 1992. godine, *Godišnjak 2018*, BZK „Preporod“, Sarajevo 2018, 257.

⁴ ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, Den Haag, 31. septembar 2004, paragraf 164.

⁵ R. Donia, *Porijeklo Republike Srpske*, 24.

⁶ ICTY, *Zajednica opština Bosanske Krajine, Statut Zajednice opština Bosanske Krajine*, Banja Luka, maj 1991.

je, kako su navodili njeni funkcioneri, „da se ispravi zanemarivanje i diskriminacija opština Bosanske krajine u ekonomskom pogledu od strane bosanskohercegovačkih vlasti u Sarajevu”⁷ ne navodeći konkretne primjere zanemarivanja od strane Sarajeva, unatoč činjenici što je SDS BiH u republičkoj vlasti ravnopravno participirala. ZOBK-a je imala pored skupštine kao zakonodavnog tijela i izvršno vijeće⁸ čime je izražen politički stav da ova stranka u dijelovima Bosanske krajine neće uvažavati odluke republičke vlasti.⁹

Uprkos otvorenim negodovanjima i osudama zbog proglašenja ZOBK-a,¹⁰ osim upozorenja, ozbiljnijeg suprotstavljanja politici SD SBiH nije bilo jer je za zvaničnu reakciju republičkih vlasti bio potreban konsenzus sve tri političke stranke koje su činile vlast. SDS BiH, podrazumijeva se, ne bi odobrio upotrebu bilo kakvog mehanizma protivno politici koju je provodila u Bosanskoj krajini. U provođenju koncepta stvaranja paralelnih institucija vlasti u SRBiH, novouspostavljena zajednica počela je sa aktivnostima stvaranja veza sa SAO Krajinom u Republici Hrvatskoj. U iskazivanju podrške politici SDS-a u Republici Hrvatskoj, 5. maja 1991. godine, održana je vanredna sjednica Skupštine ZOBK-a, na kojoj je iskazana bezrezervna podrška SAO Krajini. Radilo se o podršci u vidu zaključka Skupštine ZOBK-a: „Od danas svaki napad na srpski narod u Hrvatskoj će se smatrati napadom na sve građane u Bosanskoj krajini, jer se politikom ugrožavanja jednog naroda ugrožavaju i drugi narodi koji zajednički žive na ovom području.”¹¹ Istovremeno je Radovan Karadžić uputio čestitku Milanu Babiću povodom proglašenja SAO Krajine.¹² Kninsko rukovodstvo, s Milanom Babićem na čelu, počinje aktivnosti oko ujedinjenja SAO Krajine i ZOBK-a. Formalizacija takvog plana i dogovora bila je 24. juna 1991. godine u Banjoj Luci, gdje su potpisali ugovor o saradnji između SAO Krajine i ZOBK-a.¹³

Da su samoproglašene oblasti bile istrajne u vođenju svojih samostalnih politika govori nam i odluka o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a u oblasti privrede, politike, kulture, prosvjete, obrazovanja, zdravstva, socijalnog rada i

⁷ ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, Den Haag, 31. septembar 2004, paragraf 165.

⁸ ICTY, Zajednica opština Bosanske Krajine, *Statut Zajednice opština Bosanske Krajine*, Banja Luka, maj 1991.

⁹ J. Medić, *Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine 1991. i 1992. godine*, 258.

¹⁰ Alija Izetbegović na mitingu Stranke demokratske akcije (SDA) u Banjoj Luci održanog 21. aprila 1992. godine u osudi proglašenja ZOBK-a izjavljuje da neka opština u kojoj Srbi čine 51% stanovništva ne može biti srpska zbog onih 49% Bošnjaka i Hrvata. Pored Izetbegovića reagovali su i neki opozicioni političari. Za funkcionera SRSJ Milorada Dodika bilo je nedopustivo formiranje bilo kakvih oblasti jer njihovo formiranje nije podržano od strane republičke vlasti. Slično je reagovao i portparol SDP-a Igor Radojičić koji je ukazao da ovakvo djelovanje SDS BiH „povod za otvorene međunacionalne sukobe“. R. Donia, *Porijeklo Republike Srpske*, 23.

¹¹ *Glas*, 6. maj 1991. godine, 6.

¹² Mujo Begić, *U opsadi 1.201 dan - Bihać sigurna zona UN-a*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2013, 66.

¹³ AILZ, inv. br. 2-4980, *Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a*.

socijalne politike, saobraćaja i veza, informisanja, odbrane i dr. Da je bilo riječi samo o saradnji dvije oblasti ubrzo je demantovano i to proglašenjem ujedinjenja ove dvije oblasti. Naime, u Bosanskom Grahovu 27. juna 1991. godine izdata je Deklaracija o ujedinjenju ove dvije krajine s „deklaracijskim” naglaskom da je „ujedinjenje srpstva imperativ”,¹⁴ a sve sa ciljem stvaranja jedinstvene države u kojoj će živjeti svi Srbi na Balkanu.¹⁵ U deklaraciji o ujedinjenju zajednička administrativna jedinica se spominje kao *Ujedinjena Krajina* što ne isključuje mogućnost da je prema zamislama potpisnika ovaj teritorij pod tim nazivom trebao da čini jedan entitet u sastavu jedinstvene srpske države na jugoslovenskom području.

Dana 8. juna 1991. godine, prije „zvaničnog ujedinjenja dvije Krajine”, oko 200 milicionera SAO Krajine iz Knina ušli su u Drvar i Bosansko Grahovo, gdje su održali smotru¹⁶, a ista je podržana od strane predsjednika Skupštine opštine Dragana Kneževića koji je milicionerima poželio dobrodošlicu.¹⁷ Na taj način su demonstrirali nepriznavanje granica između „srpskih krajina” i obznanili namjeru ujedinjena tog prostora u neku „novu Jugoslaviju”.¹⁸ SDS BiH nije vidjela ništa sporno u ovoj posjeti jer se radilo o „prijateljskoj i rođačkoj pobudi pripadnika jedinice milicije” i napomenula da je jedinica samo prešla administrativne, ali ne i granične linije.¹⁹

Međutim, čelnici bosanskohercegovačkog SDS BiH u narednom periodu odustali su od nastojanja da dođe do ujedinjenja dvije krajine zbog straha da bi to moglo izazvati gnjev međunarodnih posmatrača. Najistrajniji u ideji ujedinjenja bio je Milan Babić koji je opunomoćen od Srba iz Bosanske krajine da ih zastupa na pregovorima pod pokroviteljstvom Međunarodne zajednice u Den Haagu.²⁰ Ipak, do konačne realizacije ujedinjenja, ponajviše zbog odbijanja SDS BiH, nije došlo.

Po sličnom statutu kao onome o osnivanju ZOBK-a, a kroz politiku „regionalizacije” Bosne i Hercegovine, u Banjoj Luci je 16. septembra 1991. godine jednostrano proglašena Autonomna regija Krajina (ARK). U proglasu ona je definisana kao „neodvojivi dio federativne Jugoslavije” što je značilo da

¹⁴ Janko Velimirović et al. (prir), *Hronologija 1990-1995*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka 2002, 34, 35.

¹⁵ ICTY, *Deklaracija o ujedinjenju Zajednice opština Bosanska krajina i Srpske autonomne oblasti Krajina*, broj: 139/91-2, Knin, 27. juni 1991.

¹⁶ Miroslav Krmpotić, Ivo Tomljanović, Emil Malovička, *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu*, Hrvatski informativni centar, Zagreb 1998, 65.

¹⁷ „Skok Knindži“, *Nedjelja*, br. 69, 16. juni 1991, 9.

¹⁸ Ivica, Lučić, *Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja*, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2008, 123.

¹⁹ AIIZ, *Saopštenje SDS BiH*, 13.6.1991.

²⁰ R. Donia, *Porijeklo Republike Srpske*, 26.

ova autonomna regija neće dozvoliti nikakvo proglašenje nezavisnosti Bosne i Hercegovine.²¹

Svrha postojanja ARK nije bila samo u činjenici slabljenja utjecaja republičke vlasti Bosne i Hercegovine i otvoreno izražavanje separatističkih težnji,²² ona je formirana i zbog potrebe „srbizirane” JNA da s njenog područja od sredine 1991. godine izvodi agresiju na Hrvatsku, posebno nakon povlačenja jedinica iz Slovenije. Istovremeno je dio naoružanja i ljudstva razmješten u Bosansku krajinu, a time je Bosanska krajina postala neposredno ratno područje. Na sjednici Skupštine ARK 6. novembra 1991. godine na dnevnom je redu bilo pitanje mobilizacije u JNA u Hrvatskoj pri čemu su izneseni podaci o tome koliko je osoba iz opština ARK mobilizirano, odnosno u datom trenutku angažovano u jedinicama JNA u ratu u Hrvatskoj. Prema tim podacima je iz Banje Luke bilo 3.500 mobiliziranih, Laktaša 3.000, Bosanske Gradiške 3.000, Bosanske Dubice 1.250, Bosanskog Novog 1.000 i sl.²³

U jesen 1991. godine, osim ARK-a su osnovane još četiri srpske autonomne oblasti. To su bile SAO Hercegovina, SAO Romanija, SAO Birač, SAO Semberija i SAO Sjeverna Bosna.²⁴ Skupština Srpske republike BiH je 21. novembra donijela Odluku o verifikaciji proglašanih srpskih oblasti u Bosni i Hercegovini kao nedvojbenih dijelova savezne države, federativne Jugoslavije, i sastavnih dijelova federalne jedinice Bosne i Hercegovine, kao i izdvajanje naseljenih mjesta iz jedne opštine i uključivanje u sastav druge opštine.²⁵ Politički lideri bosanskohercegovačkih Srba već tada su izražavali nadu da će doći do stvaranja jedinstvene srpske države,²⁶ što implicira da su, kao i politički lideri RSK-a, sve samoprogllašene srpske oblasti i republike smatrali privremenim rješenjem.²⁷ Navedena verifikacija bio je, zapravo, korak ka proglašenju Srpske republike u Bosni i Hercegovinu u čiji bi sastav ušle srpske autonomne oblasti.

U Sarajevu je 24. oktobra 1991. godine, pod vođstvom SDS BiH, proglašena Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Među poslanicima

²¹ ICTY, Skupština zajednice opština Bosanske krajine, *Odluka o proglašenju Autonomne oblasti Krajina kao neodvojivog dijela Savezne države federativne Jugoslavije i sastavnog dijela federalne jedinice BiH*, Banja Luka, 16. septembar 1992.

²² ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, paragraf 177.

²³ ICTY, *Izvod iz zapisnika sa sjednice Skupštine Autonomne regije Krajina*, 6. novembar 1991.

²⁴ ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, paragraf 167.

²⁵ ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Odluka o verifikaciji proglašanih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini*, Broj: 37-02/91, Sarajevo, 21. novembar 1991; ICTY, „Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, br. 1/92, *Odluka o verifikaciji proglašanih srpskih oblasti u Bosni i Hercegovini*, broj 37-02/91 od 21. novembra 1991. godine, 15. januara 1992, 8.

²⁶ ICTY, *Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 19. decembra 1991.

²⁷ Jasmin Medić, Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine, *Prilozi*, br. 50, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2021, 295-296.

ove skupštine bili su i bivši poslanici Skupštine Socijalističke republike Bosne i Hercegovine (izabranih na izborima održanim 1990. godine) iz reda srpskog naroda s područja Bosanske krajine.²⁸ U tom procesu, a koji je imao za cilj slabljenje utjecaja bosanskohercegovačke republičke vlasti na jednostrano proglašena srpska područja, SDS BiH nakon pokretanja inicijative, proglašava Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu²⁹ 9. januara 1992. godine odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u kojoj je ova stranka praktično imala apsolutnu vlast.³⁰ Između ostalog je tokom zasjedanja prilikom donošenja odluke o proglašenju Srpske republike Bosne i Hercegovine naglašeno da njene dijelove čine „područja srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih srpskih etničkih cjelina u Bosni i Hercegovini, uključujući i područja na kojima je srpski narod ostao u manjini zbog genocida koji je nad njim izvršen u Drugom svjetskom ratu, a na osnovu plebiscita održanog 9. i 10. novembra 1991. na kome se srpski narod izjasnio za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji...”³¹ Zbog svega navedenog, samoproglášena Republika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini / Srpska republika Bosne i Hercegovine (SrR BiH) obuhvatala je, kako su njeni ideolozi i kreatori zamislili 62,94% bosanskohercegovačkog teritorija.³² Proces stvaranja srpskih autonomnih oblasti, a kasnije i Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, predstavlja najgrublji oblik narušavanja ustavnih principa, ravnopravnosti građana, principa da su građani nosioci vlasti, teritorijalnog jedinstva i nedjeljivosti Bosne i Hercegovine, što je u direktnoj suprotnosti sa odredbama Ustava SRBiH (amandmani LX, LXII, LXVII na Ustav SRBiH).³³

U sastav Srpske republike Bosne i Hercegovine ušla je i ARK odnosno sve one opštine koje su je sačinjavale prilikom proglašenja 16. septembra 1991. godine. Priključen joj je i dio opštine Bihać (mjesne zajednice gdje su Srbi bili u većini). Ovaj dio opštine proglašen je srpskim zbog strateške važnosti teritorijalnog povezivanja ARK sa RSK željezničkim saobraćajem („Unska

²⁸ ICTY, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. oktobar 1991.

²⁹ ICTY, „Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, Godina I – broj 2, Sarajevo, 27. januar 1992.

³⁰ Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike Srpske: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2023.

³¹ ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Stenografske bilješke 5. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 9. januar 1992; Rezultati plebiscita glasili su onako kako su predstavnici SDS-a najavljivali: 99,9% Srba koji su glasali i 99,1% od 49.342 “nesrba”, koji su se odazvali plebiscitu, glasali za “ostanak u Jugoslaviji”. J. Medić, *Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine*, 295.

³² J. Medić, *Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine*, 302.

³³ „Službeni list SRBiH“, br. 21/90.

pruga³⁴) što je još više učvrstilo vezu dvije krajiške oblasti.³⁴ Ubrzo je i opština Prijedor, odlukom paralelne srpske opštinske skupštine od 17. januara 1992. godine, pripojena ARK-u.³⁵ Tako je Prijedor bio jedina opština u ARK u kojoj Srbi nisu činili većinsko stanovništvo čime je, ne samo povećan broj Bošnjaka i Hrvata u ARK i Srpskoj republici, nego je politika SDS BiH odstupila od ranijih stajališta da u sastav „srpskih oblasti” ulaze samo opštine sa srpskom većinom kako je naglašeno prilikom jednostranog proglašenja ZOBK-a i ARK.³⁶

Ranije su spomenuti prijedlozi koji su iznosili srpski politički lideri iz ARK-a i RSK-a o teritorijalnom objedinjavanju dva krajiška prostora. Jedan od tih prijedloga bio je i Raškovićev o prvoj državi nakon raspada Jugoslavije koja bi se zvala Demokratska Krajina. Nekoliko je elaborata o stvaranju „jedinstvene krajiške države” pravljen nakon aktualiziranja pitanja o ujedinjenju dvije krajiške srpske oblasti. Elaborat pod nazivom „Bosanska krajina konstitutivni činilac nove Jugoslovenske federacije” u kojem je razmatrana ova mogućnost datiran je iz decembra 1991. godine. Prema njemu, u sastav „krajiške države” pored Bosanske krajine ušle bi Kninska krajina, Lika, Kordun i Banija. Obuhvatila bi geografski i etnički homogen prostor sa oko 28.000 km².³⁷

Proglašenjem Srpske republike Bosne i Hercegovine, ARK-a postaje njen dio. Ova regija je jedina srpska autonomna oblast čije postojanje nije svedeno na formalnost kao u slučaju drugih jednostrano proglašenih oblasti nakon proglašenja Srpske republike Bosne i Hercegovine.³⁸ Ubrzo će ARK postati „bogatija” za još jednu opštinu (Kotor-Varoš) i dio donjovakufske općine.³⁹ Svoj samoproglaseći teritorij homogeniziraju i Srbi u Hrvatskoj kada 26. februara 1992. godine SAO Zapadna Slavonija i SAO Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srem pristupaju Republici Srpskoj Krajini. Ovim pristupanjem, srpske autonomne oblasti, izuzev ARK, su u Hrvatskoj i Bosni i

³⁴ ICTY, *Odluka o uključenju Srpske opštine Bihać u sastav Autonomne regije „Krajina“ sa sjedištem u Banja Luci*, broj: 2/91, Bihać, 28. decembar 1991.

³⁵ ICTY, *Skupština srpskog naroda opštine Prijedor, Odluka o pripajanju Autonomnoj regiji Bosanska krajina*, broj 003/92, Prijedor, 17. januar 1992.

³⁶ Jasmin Medić, *Pripreme, tok i razmjere zločina u Kozarcu 1992. godine, Prilozi*, br. 45, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2016, 300.

³⁷ Nijazija Maslak, *Bosanska krajina kao 'konstitutivni činilac nove jugoslovenske' iz 1991. godine*, u: *Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2011, 110-119; Prema Anti Nazoru, dijelom „Ujedinjene Krajine“ bila bi i zapadna Slavonija i Banovina. Zajedno, kninska i Bosanska krajina zauzimale bi 30.354 km², a na tome području, koje bi imalo izlaz na more južno od Zadra, živjelo bi 1,6 milijuna ljudi. Ante Nazor, *Kontinuitet velikosrpske politike i uloga Hrvatske u obrani Bosne i Hercegovine od velikosrpske agresije i spašavanju Muslimana u Bosni i Hercegovini 1990-ih*, na primjeru Bihaća, *National security and the future*, vol. 19, no. 3, Udruga svetog Jurja, Zagreb 2018, 61.

³⁸ J. Medić, *Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine 1991. i 1992. godine*, 268-270.

³⁹ ICTY, *Odluka o pripajanju Autonomnoj oblasti „Krajina“*, broj: 110/92, Kotor-Varoš, 7. februar 1992; ICTY, *Srpska opština Donji Vakuf, Zahtjev za prijem*, broj: 3/92, 15. februar 1992.

Hercegovini odrekli se svojih lokalnih, odnosno regionalnih autonomija u korist jednonacionalnih srpskih republika unutar postojećih granica jugoslovenskih republika.

Vojna i policijska saradnja ARK i RSK 1991. i u prvoj polovini 1992. godine

Sa prostora SAO Krajine iz skladišta JNA u martu 1991. godine počinje naoružavanje srpskog stanovništva na području Bosanske krajine. Jedan od svjedoka na suđenju pred MKSJ a kojeg je angažovao SDS BiH svjedočio je podjela oružja JNA iz Hrvatske: „Oružje je dovoženo kamionima, u pratnji pripadnika Stanice javne bezbjednosti (SJB) Drvar, i pohranjeno je u staroj zgradi škole. Članovi te grupe čuvali su oružje 24 sata dnevno. Svjedok 636 lično je vidio Vinka Kondića iz Ključa, Dragana Ivanića iz Bosanskog Petrovca i Simu Drljaču iz SJB-a Prijedor kako u školu dolaze po oružje. Pored toga, čuo je da su u školu po oružje dolazili članovi SDS-a, Vlado Vrkeš, predsjednik SDS-a Sanski Most, i Nedeljko Rašula, predsjednik Skupštine opštine Sanski Most; zatim Miroslav Vještica, poslanik SDS-a iz Bosanske Krupe i kasnije predsjednik lokalnog Kriznog štaba, i Stojan Župljanin, SDS-ov načelnik SJB-a u Banjoj Luci. Te delegacije primao je predsjednik SDS-a u Drvaru Dragan Knežević. Srpski policajci iz SJB-a Drvar obezbjeđivali su zaštitu transportu oružja iz Drvara u druge opštine. Nenad Stevandić, koji je kasnije postao član Kriznog štaba ARK rekao je jednom prilikom da je rukovodstvo SDS-a donijelo odluku da Drvar bude mjesto odakle će se oružje dopremati do drugih opština.”⁴⁰ Potvrdu navedenog nalazimo i u pismu načelnika bezbjednosti 10. K JNA Dušana Smiljanića, koji opisuje na koji način je organizovano izvlačenje oružja i druge opreme iz skladišta JNA i njihova podjela srpskom stanovništvu. U pismu se navodi: „U mjesecu julu 1991. godine odlazim na prostor Novog Grada i Banja Luke gde se povezujem sa Župljanin Stojanom, Brđaninom i još nekim licima. U toku ovog meseca organizujem iz skladišta Skradnik dovoženje u SO Čelinac i Drvar preko 20.000 komada raznog naoružanja uključujući MB, bombe, zolje i sa dva b/k municije. Jedan od učesnika ove akcije je i pukovnik Škondrić Milan, sada u RS. Sa napred navedenim licima iz RS organizira se tajna mobilizacija oko 600 pripadnika SDS, VES tenkisti, sa kojima je planirano da se ilegalno dovedu u skladište Čerkezovac, a potom bi se prebacili u Jastrebarsko, Zagreb i Dugo Selo (4. okbr i 140 meh. br) kako bi oklopna sredstva iz pomenutih jedinica izvukli na reku Kupu.”⁴¹

⁴⁰ ICTY, Predmet br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, Presuda, Den Haag, 27. septembar 2006, paragraf 37.

⁴¹ AIIZ, inv. br. 2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića, pomoćnika komandanta za bezbjedonosno-obavještajne poslove, GŠ SVK-a i GŠ VRS na ličnost generala R. Mladića, S.p. br. 321-99 od 16.10.1994.*

Tadašnji vrh JNA je i preko Službe bezbjednosti, koju su u najvećem broju činili Srbi, vršio naoružavanje srpskog stanovništva. U tu svrhu odabirali su oficire iz Službe bezbjednosti koji su bili spremni izvršavati ove specijalne zadatke. Jedan od oficira bezbjednosti JNA koji je učestvovao u naoružavanju srpskog stanovništva navodi: „Illegalno se povezujem sa čelnim licima iz SDS na prostor Like, Banije, Korduna i Banja Luke i sa grupom OB (organ bezbjednosti, prim. M.B) i VP (Vojna policija, prim. M.B) krajem aprila i početkom maja otpočinjem sa ilegalnim naoružavanjem srpskog naroda iz tadašnjih skladišta, sada ustaških (Otočac, Perušić, Gospić, Sveti Rok i Skradnik), vrbujući naše rukovaoce Srbe iz ovih skladišta. Ova akcija je trajala do početka jula 1991. godine, gde je na ovaj način podjeljeno oko 15.000 raznog pešadijskog naoružanja, MB, PA topova 20 mm te veće količine municije (...).”⁴²

Događaj koji je 1991. godine posebno doveo do uznemirenosti na prostoru Bosanske krajine je privođenje Milana Martića – ministra unutrašnjih poslova SAO Krajine, potpukovnika JNA Dušana Smiljanića, starijeg vodnika Milana Borića i jedne osobe iz njihove pratnje. Nakon privođenja u policijsku stanicu i njihovog zadržavanja, pred stanicu policije došao je kamion Martićevih policajaca koji su tražili da se odmah pusti Martić i njegova pratnja. Oni su prijetili da će pucati na policijsku stanicu ručnim bacačima i zoljama. Situacija pred policijskom stanicom bila je na ivici incidenta. Načelnik policije je u kontaktu s ministrom unutrašnjih poslova SRBiH Alijom Delimustafićem donio odluku da se privedeni puste u pravcu Bosanskog Novog. Kada su građani Bosanske Otoke i Bužima saznali da su Milan Martić i ostali iz pratnje pušteni iz policijske stanice, samoinicijativno su blokirali most u Bosanskoj Otoci i zaustavili Martića, a nakon toga njega i njegovu pratnju privela u policijsku stanicu u Bosanskoj Otoci. O ovom događaju izvijestio je sedmični list *Krajina* pod naslovom Izbjegnuta katastrofa: „Od nedjelje po podne Bosanska Krupa i Mjesna zajednica Bosanska Otoka postale su medijski vrlo atraktivne zbog hapšenja četvero uniformisanih naoružanih lica, koja su uhvaćena prilikom rutinske kontrole saobraćaja kod mjesta Stegarić na putu Bosanska Krupa–Bosanski Novi. (...) U saopštenju za javnost MUP-a BiH, tim povodom je rečeno: Privedeni su tvrdili da su vojna lica, da se nalaze na specijalnom zadatku na području regije Bihać, te da se ovdje nalaze samo u prolazu. (...) Nedugo zatim pred zgradu SJB došao je kamion sa još desetak lica u maskirnim uniformama naoružanih 'šorpionima' i drugim oružjem. Blokirali su ulaz u zgradu, tražeći da se trojica privedenih puste. Nakon što im je udovoljeno, napustili su teritoriju Bosanske Krupe.”⁴³

U toku noći 8/9. septembar 1991. godine Radovan Karadžić je obavio više razgovora u vezi slučaja Martić. Iz transkripta razgovora između Milana Babića i Radovana Karadžića, Karadžić, između ostalog, kaže: „(...) Ja sam

⁴² Isto.

⁴³ Pero Drljača, Ibrahim Skenderović, „Izbjegnuta katastrofa“, *Krajina*, 13. septembar 1991, 3.

obavijestio Miloševića, on će obavijestiti Kadrijevića. (...) Tamo se komplikuje. (...) Ja te molim da ti Dvor na Uni, svoje pripremiš. (...) Milošević će obavijestiti Kadrijevića i vojska će se u punoj mjeri uključiti. (...) Ovo će ih koštati države, ovo što su uradili večeras. Nikad više oni to neće uraditi. (...) Mi ćemo završit posao sa njima p...a im materima. Mi ćemo završiti posao sa njima. (...) Imaćemo mi u Krupi, toj polovini Krupe, nikad više neće moći to da rade. (...) Neka idu u p... materinu, noćas su oni u meni neke stvari preokrenuli, neće se to više, neće, to će ih koštati, ovo će zapamtiti, što su uradili.”⁴⁴

Učešće vojnih i policijskih snaga sa područja ARK (milicija iz opštine Bosanski Petrovac) u SAO Krajini zabilježena je već 1991. godine. Opisujući djelovanje SJB Bosanski Petrovac u depeši broj: 11-7/1-88/93 od 30. septembra 1993. godine koja je poslana CSB Banja Luka navedeno je: „SJB Petrovac je od prvih dana rata u bivšoj Bosni i Hercegovini, pored svojih redovnih poslova, učestvovala i u ratnim dejstvima na skoro svim frontovima širom naše republike, te u dva navrata u Republici Srpskoj Krajini.”⁴⁵ Praksa prelaska vojnih jedinica iz RSK u Bosansku krajinu nastavljena je i u 1992. godini. U toku marta 1992. godine na područje Bosanske krajine, posebno na prostor šipovačke i jajačke opštine, upadale su grupe vojnih lica u šarenim maskirnim uniformama, sa žutim petokrakama koje su jedni zvali “Vojna policija”, drugi “Crvene beretke”, dok su ih treći nazivali „Martićevci”.⁴⁶ Njihov dolazak donio je nemir na spomenutim područjima kada su, u saradnji sa JNA i lokalnim dužnosnicima iz SDS-a, počela, najprije provociranjem manjih incidenata, operacionalizacija ratnih zločina nad bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom. U Šipovo se u drugoj polovini marta 1992. godine vojnim helikopterom spustio i Milan Martić.⁴⁷

Opisujući ulogu policije SJB Bosanski Petrovac u saradnji sa SAO Krajinom sredinom 1991. godine u izvještaju SJB Bosanski Petrovac navodi se: „Tako jednom je nazvao tadašnji predsjednik Opštine Petrovac Rajko Novaković (poginuo na bihaćkom ratištu) komandira stanice Kecman Jevtu i rekao da dolazi jedan kamion u kome se nalazi tovar vrijedan 1.500.000 dolara za ratnu bolnicu (komplet hirurška oprema), te da mora bezbjedno proći preko bihaćkog terena do Lapca (Donji Lapac, u republici Hrvatskoj) i ne smije nikako pasti turcima u ruke.”⁴⁸

⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=u8ASx9coq8I>, presretnuti razgovor Karadžić - Babić u vezi sa hapšenjem Martića, pristupljeno 25. decembra 2023. godine.

⁴⁵ ICTY, Stanica javne bezbjednosti Petrovac, broj: 11-7/1-88/93, Depeša CSB Banja Luka, 30. septembar 1993, 1.

⁴⁶ Zbog nedefinisanog načina komandovanja, formiranja niza paravojnih jedinica, prelaska pojedinaca iz jedne u drugu jedinicu te korištenje sličnih uniformi, nije isključeno da su „Vojna policija“ i „Martićevci“ ustvari bili ista jedinica.

⁴⁷ Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004, 892.

⁴⁸ ICTY, Stanica javne bezbjednosti Petrovac, broj: 11-7/1-88/93, Depeša CSB Banja Luka, 30. septembar 1993, 1.

Nerijetko su jedinice iz RSK prelazili zapadnu granicu Bosne i Hercegovine i aktivno učestvovala u zločinima nad civilnim stanovništvom bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. Pripadnici milicije SAO Krajine djelovali su na području ARK svakodnevno i na razne načine. Ovdje treba svakako izdvojiti ulogu policije SAO Krajine u hapšenju izbjeglica sa područja Republike Hrvatske koji su spas tražili na području Bosanske krajine i njihovo slanje u logore Manjača i Stara Gradiška. Jedan od onih koji su uhapšeni 3. decembra 1991. godine i predani u logor Stara Gradiška navodi: „Dana 3.12.1991. oko 06.00 sati iz mjesta Šturlić kod Cazina, Bosna i Hercegovina, krenuli smo Ćoralić Ragib iz Bogovolja, Hrvojević Vinko iz Kruškovače i ja, a išli smo osobnim vozilom kojim je upravljao Dervišević Vehab iz Šturlića koji je u Šturliću posjedovao privatnu trgovinu i kafić. Istog dana oko 08.00 sati u Bosanskom Petrovcu bili smo zaustavljeni od prometne patrole i 'milicije SAO Krajine', odnosno 'Martićevaca'. Nas trojicu, tražili su osobne dokumente te nas priveli u 'milicijsku stanicu', gdje smo bili na ispitivanju sve do 18.00 sati. Ispitivanje je vršio Vukobratović s područja slunjske općine i još jedan, koga su zvali 'Švabo', težak oko 110 kg, nosio brkove, visok oko 180 cm. Tu su nas tukli i psihički maltretirali sve do dolaska jednog poručnika, po imenu 'Refik', koji nije dao da nas tuku. Nakon toga su nas strpali u jedan kombi kojim su nas vozili u Banja Luku. U Banja Luci smo opet davali izjave uz maltretiranje i tuču, a najviše batina je dobio Hrvojević Vinko, zbog toga što je imao lažne dokumente. Istoga su skidali do gola da vide je li Hrvat ili Musliman, tj. je li 'obrezan' ili ne. (...) Dana 4.12.1991. oko 08.00 sati iz Banja Luke, istim kombijem smo išli, meni, u nepoznatom smjeru gdje su nas vozali cijeli dan, a oko 01.00 sat poslije ponoći došli smo logor Stara Gradiška.”⁴⁹

U jesen, tačnije 13. oktobra 1991. godine, izvršen je napad od strane milicije SAO Krajina na kolonu (od 7 vozila i 1 kombija) u naselju Batnoga (opština Vojnić) u kojoj je bilo oko 30 radnika, koji su radili u zemljama zapadne Europe, a koji su krenuli preko SAO Krajine. U napadu na kolonu ubijeni su Senad Mušić i braća Ibrahim i Šefik Jašić. U tom napadu uništena su vozila a jedan broj ljudi je ranjen. O navedenom događaju navedeno je u sedmičnom listu *Krajina*: „U velikokladuškom Domu zdravlja, od dežurnog ljekara Aide Buljagić smo doznali da su poginuli Senad Mušić (29) iz Bosanske Krupe, te braća Ibrahim Jašić (30) i sedam godina mlađi Šefik iz Gornje Vidovske u velikokladuškoj opštini. (...) Mušić je nađen mrtav u zapaljenom automobilu, dok su braća Jašići usmrćeni sa više metaka. Nama su se javili još Ismet Šahinović iz Bužima koji je zbog teže rane prebačen i zadržan na liječenju u bihaćkom medicinskom centru. Lakše rane su zadobili Hamdija Mušić i Husnija Krkalić iz Bosanske Krupe koji su nakon pregleda i ljekarske pomoći pušteni kućama. Naknadno smo saznali da su u bihaćku bolnici

⁴⁹ Vlado Radošić, *Pakao srpskog logora Stara Gradiška 1991. godine*, Udruga specijalne policije iz Domovinskog rata „Zebre“, Nova Gradiška 2018, 242.

dopremljeni i teže ranjeni i zadržani na liječenju radnici Mehmed Jakupović iz Stijene te Hasan Čajić iz Pećigrada i Hasan Čaušević iz Velike Kladuše.⁵⁰

Tokom jeseni 1991. godine dolazi do prvih ubijanja civila na području opštine Bihać. Prilikom berbe kukuruza u naselju Vikići ubijena je Gospa Halkić. Prema izjavama očevidaca na ljude koji su brali kukuruze iz pravca SAO Krajine pucano je pješadijskim naoružanjem. Nedugo poslije ovog desilo se još jedno ubistvo od strane pripadnika milicije SAO Krajine. Naime, 30/31. januar 1992. godine Ilija Grgić-automehaničar, koji je zbog posla bio u Donjem Lapcu, u Nebljusima (prostor SAO Krajine) je od strane srpske milicije brutalno pretučen na smrt i bačen kod tunela u Lohovu.⁵¹

Prije početka masovnih zločina nad Bošnjacima Bosanske krajine, zabilježeni su zločini pripadnika Kninskog korpusa JNA nad hrvatskim stanovništvom u ARK. Franjo Komarica svjedočio je da su 12. aprila 1992. godine župnika iz Glamoča Zvonimira Matijevića uhvatili pripadnici Kninskog korpusa i odveli u Knin gdje su ga - iako potpuno nedužnog - užasno mučili. Liječnici u tamošnjoj bolnici jedva su mu spasili život.⁵²

Vojne i policijske jedinice SAO Krajine učestvovala su u vojnim operacijama zauzimanja određenog teritorija ili gradova na području Bosne i Hercegovine. Početkom aprila 1992. godine, JNA koja se stavila u službu vojnog provoditelja srpske politike u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini zauzela je, u saradnji sa srpskim vojnim i policijskim jedinicama, Kupres. Napad sa zapadne strane usmjeren je i iz pravca Knina u kojem su bile stacionarane jedinice JNA sastavljene od Srba s tog područja.⁵³

Tokom aprila 1992. godine vršene su završne pripreme za formiranje srpske vojske u Bosni i Hercegovini. Na jednom sastanku prisustvovali su Blagoje Adžić, Ratko Mladić, Momir Talić, Špiro Niković i nekoliko lokalnih političara među kojima Radoslav Brđanin. Brđanin na sastanku izjavljuje: „Mi moramo ovdje odmah angažovati krajiško stanovništvo radi obrazovanja jedinstvenih oružanih snaga za zaštitu Kninske krajine, Like, Korduna, Banije, zapadne Slavonije i Bosanske krajine... a u sastavu vojske našle bi se snage Kninskog, Bihaćkog, Banjalučkog, Tuzlanskog, Sarajevskog, Bilećkog i petog korpusa RV i PVO, čija bi organizacijska struktura bila prilagođena konkretnim uslovima...“⁵⁴ Time je Brđanin najavio nastavak zajedničkog vojnog djelovanja srpskog stanovništva iz Kninske i Bosanske krajine.

⁵⁰ Pero Drljača, „Povratak – u smrt“, *Krajina*, 18. oktobar 1991, 3.

⁵¹ M. Begić, *U opsadi*, 159.

⁵² Aleksandar Ravlić, Rušenje bogomolja na području sjeverozapadne Bosne bilo je brutalni čin programa genocida, *Zbornik radova Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2011, 730.

⁵³ Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2010, 121.

⁵⁴ S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, 838, 839.

Podjelom naoružanja srpskom stanovništvu i u završnoj fazi preimenovanja jedinica JNA stacioniranih u Bosni i Hercegovini u Vojsku Srpske republike BiH⁵⁵ te ranije započeti proces razoružavanja Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, srpsko vojno i političko rukovodstvo javno je demonstriralo svoju nadmoć na 16. sjednici Srpske republike Bosne i Hercegovine kada je iznesena platforma za buduće djelovanje definisana kao Šest strateških ciljeva. Predsjednik Srpske republike Bosne i Hercegovine i lider SDS BiH Radovan Karadžić iznio je šest strateških ciljeva Srpske republike: 1. Razdvajanje srpskog naroda od druge dvije zajednice; 2. Uspostavljanje koridora između Semberije i Krajine; 3. Eliminisanje Drine kao granice srpskih država; 4. Uspostavljanje granice na rijeci Uni i rijeci Neretvi; 5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio; 6. Izlaz Srpske republike BiH na more.⁵⁶

Saradnja u operaciji „Koridor '92”

Kada je riječ o odnosu RSK i ARK prema zacrtanim i iznesenim cijevima, tri od šest spomenutih strateških ciljeva odnosili su se direktno na ovo područje što govori koliko je srpskoj politici Bosanska krajina bila od strateškog značaja. Na 16. je sjednici Skupštine Srpske Republike Bosne i Hercegovine, od jedinica JNA stacioniranih u Bosni i Hercegovini, formirana Vojska Srpske republike Bosne i Hercegovine (VSrR BiH). Na području Bosanske krajine djelovali su 1. i 2. krajiški korpus VSrR BiH. Oba korpusa nastala su od 5. (banjalučkog), 9. (kninskog) i 10. (bihačkog) korpusa JNA. S obzirom da su zone odgovornosti ovih korpusa JNA prelazili republičke granice Bosne i Hercegovine i Hrvatske, odlučeno je da će, samo pod drugim imenom, ostati u istoj zoni odgovornosti. Od jedinica koji su u ovo vrijeme djelovale na području sjeverne Bosne, a koje su već imale ratno iskustvo boreći se 1991. godine u Hrvatskoj bile su i jedinice koje su obučavane u Kninskoj krajini od strane Dragana Vasiljevića. Poznate kao „Knindže” bile su pod kontrolom

⁵⁵ „Iz izvještaja Druge vojne oblasti JNA od 19. marta 1992. godine jasno je naglašeno da je naoružavanje dobrovoljačkih jedinica vršila uglavnom JNA (prema dokumentu 75% oružja srpskom stanovništvu je podijelila JNA) u koordinaciji sa SDS BiH. Također je očigledno da je linija komunikacije između JNA veoma čvrsta i redovna, jer JNA raspolaže i sa preciznim brojem oružja koje je srpskom narodu podijelio SDS. Očigledno je, naime, da su jedinice bile potpuno povezane sa sistemom, te djelovale pod komandom JNA. Postoje brojni dokazi da se organiziranje dobrovoljačkih jedinica formiralo uz puno znanje Savezne službe bezbjednosti SFRJ ...”. Opširnije u: Edina Bećirević, *Na Drini genocid – Istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*, Buybook, Sarajevo 2009, 129, 130.

⁵⁶ Robert J. Donia, *Iz skupštine Republike Srpske 1991-1996. – Izvodi iz izlaganja poslanika skupštine Republike Srpske kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu*, University press – Izdanja Magistrat, Fondacija Istina Pravda Pomirenje, Sarajevo, Tuzla 2012, 52–54; Ovi strateški ciljevi predstavljali su, prema stavu mnogih istraživača zločina protiv čovječnosti, genocidnu namjeru. E. Bećirević, *Na Drini genocid*, 119.

srbijanske Državne bezbjednosti. Najpoznatija takva jedna jedinica, „Vukovi sa Vučijaka” proizašla je iz „Knindža” gdje je njihov komandant Veljko Milanković bio na obuci.⁵⁷ Osim po učešću u „probijanju koridora”, ova jedinica je aktivno učestvovala u zločinima nad civilnim bošnjačkim stanovništvom prnjavorske opštine u toku maja 1992. godine.⁵⁸ Djelovanjem u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pod operativnom kontrolom srbijanske Državne bezbjednosti 1992. godine, njene su podređene jedinice u svim operacijama usko saradivale.

Zauzimanjem preko 2/3 teritorija Bosne i Hercegovine, od strateške važnosti za Srpsku republiku Bosnu i Hercegovinu bilo je teritorijalno spajanje Bosanske krajine i Semberije, odnosno u smislu „ujedinjenja srpska kao imperativa” RSK i Srbije. Operacijom „Koridor '92” u junu i julu 1992. godine saradnjom SVK i VSrRBiH počela je realizacija zauzimanja kompletnog područja Bosanske Posavine. Milan Martić u tu svrhu 5. juna 1992. godine naređuje brigadama opštinskih Službi unutrašnjih poslova i Ministarstva unutrašnjih poslova RSK da formiraju “po jednu četu milicije, i to od dobrovoljaca”, od kojih je svaka trebala da broji po 120 ljudi naoružanih automatskim naoružanjem, sa oznakama Milicije Krajine, “za izvršenje zadatka od interesa za Srpsku Republiku Krajinu i srpski narod u cjelini”.⁵⁹ Pet dana kasnije ove jedinice poslane su u Bosansku krajinu. Jedna jedinica ušla je iz pravca Bosanskog Novog u Banju Luku, druga iz pravca Bosanskog Petrovca.⁶⁰ Okupljanjem u Banjoj Luci, ove jedinice su, kao dio Taktičke grupe 2, u sadejstvu sa jedinicama VSrRBiH i jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova Srpske republike Bosne i Hercegovine krenuli „u proboj” ka Semberiji. Pored njih, iz RSK sudjelovali su i pripadnici Teritorijalne odbrane. Udruženim jedinicama i u toku cijele faze operacijama su rukovodili vojska i policija VSrRBiH,⁶¹ odnosno dva korpusa vojske s područja ARK i pripadnici Centra službi bezbjednosti Banja Luka. Uz navedeno, vojnu pomoć i podršku pružala je i Vojska Jugoslavije. Oko Gradačca i Brčkog, te u zahvatima komunikacije Brčko - Lončari - Bosanski Šamac) ona je, u cilju zauzimanja Gradačca i proširenja koridora Brčko - Lončari – Modriča i spajanja Srbije sa Bosanskom i Kninskom krajinom, angažovala oklopno-mehanizovane sastave u jačini šest brigada. Podršku tim snagama vršio je artiljerijom grupisanom u tri topovsko-haubičke divizijske artiljerijske grupe kalibra od 122 do 155 mm, dva raketna diviziona Luna R-65 i organskom artiljerijom u sastavu brigada – bataljona.⁶²

⁵⁷ „Dete službe“, *Vreme*, 7. septembar 2006.

⁵⁸ ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, paragraf 109.

⁵⁹ ICTY, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, str. pov. broj: 66-1 od 5. juna 1992.

⁶⁰ ICTY, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, str. pov. broj: 66-3 od 10. juna 1992.

⁶¹ ICTY, Predmet: br. IT-95-11, *Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Milana Martića*, Presuda, Den Haag, 12. juni 2007, paragraf 154.

⁶² S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, 782.

U sklopu operacije „Koridor '92” opustošeno je cijelo područje Posavine. Mnoge kuće su spaljene i ubijen je značajan broj civila, pretežno hrvatskih. Kraj operacije ozvaničen je spajanjem sa Istočno-bosanskim korpusom VSRBiH. Prema izjavama očevidaca, Posavski koridor bio je spaljen, devastiran i pust te se palilo i devastiralo i na području gdje nije bilo borbi.⁶³ U toku cjelokupne operacije, bilo je, pod kontrolom Milana Martića, angažovano 1.200 Srba iz RSK.⁶⁴ O svome i angažmanu Srba iz RSK u operaciji „Koridor '92”, Martić u nekoliko navrata za TV Beograd izjavljuje: „Doveli smo naše snage ovdje i sa snagama se potčinjavamo generalu Taliću (Momiru Taliću, op. a.), gdje ćemo zajedno pokušati sa vojskom srpske Bosne da otvorimo ovaj koridor i da dokažemo cijelom svijetu da Srbe niko ne može držati u izolaciji, zatvorene.”⁶⁵ U drugoj reportaži je navedeno da je iz RSK život izgubilo 36 „Knindži”. Trijumfalno, Martić izjavljuje da će onako kako su probili koridor, kninski Krajišnici „doći do Zagreba i od njega napraviti Vukovar ne bude li ih Franjo Tuđman ostavio na miru”.⁶⁶

Tokom operacije „Koridor '92” i procesa počinjenja masovnih zločina nad Bošnjacima i Hrvatima u Bosanskoj krajini i Bosanskoj Posavini, čak i kad su bile djelomično naoružane, hrvatske i bosansohercegovačke jedinice nisu bile u prilici pružiti značajniji otpor. Njihovim su padom Hrvati i Bošnjaci izgubili svoje prostore u Bosanskoj krajini (u sklopu općina Bosanski Novi, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Banja Luka, Prnjavor, Bosanski Petrovac, Prijedor, Sanski Most, Ključ, Kotor Varoš i u dijelovima općina Bosanska Krupa, Bihać i Teslić).⁶⁷

Saradnja u borbi protiv 5. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine

Posebnu saradnju između SVK i Vojske Republike Srpske (VRS) tokom perioda 1992-1995. godine bilo je na području Bihaćkog okruga (Bihać, Cazin, Velika Kladuša i Bosanska Krupa) gdje su ovaj zapadni dio Bosne i Hercegovine držali u opsadi 1.201 dan. Bihać i Bihaćki okrug bio je u potpunom okruženju, sa istoka su bile raspoređene jedinice iz sastava Prvog i Drugog Krajiškog korpusa VRS, sa zapada dijelovi Banijskog, Kordunskog i Ličkog korpusa Srpske vojske Krajine. Iz sastava Banijskog, Kordunskog i Ličkog korpusa vojske Republike Srpske Krajine stalno su bile angažirane

⁶³ ICTY, Predmet: br. IT-95-11, *Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Milana Martića*, Presuda, paragraf 154.

⁶⁴ „Martićevci na koridoru“, *Srpska vojska*, 18. novembar 1992.

⁶⁵ ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, Den Haag, 31. septembar 2004, dok. predmet: 1594.

⁶⁶ *Isto*.

⁶⁷ Saša Mrduljaš, Prostorno-demografski rezultati srpske velikodržavne agresije u Bosni i Hercegovini krajem 1992, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2009, 206.

jedinice ekvivalenta četiri pješadijske brigade koje su posjedale položaje duž državne granice i u koordinaciji sa snagama vojske Republike Srpske napadale prostor Bihačkog okruga. Pored ovih stalnih sastava u svim operacijama zračnu podršku davale su snage sa aerodroma Mahovljani kod Banje Luke i Udbina (Republika Hrvatska). Snage VRS i SVK koje su napadale Bihać i Bihaćki okrug "brojale su oko 30.000 vojnika, povremeno narastajući do 45.000, tako da je odnos borbenih snaga tokom cijelog rata bio dva-tri puta veći u korist neprijatelja. Ovakva nadmoć posebno je bila izražena u teškom naoružanju i ratnoj tehnici, gdje je odnos bio 10:1, a kad su u pitanju pojedine vrste i do 30:1 u korist neprijatelja."⁶⁸

Prestanak postojanja ARK

Nakon uspostave koridora, donesena je odluka da se ukinu srpske autonomne oblasti u Republici Srpskoj. Time je amandmanima na Ustav Republike Srpske prestala da postoji i ARK-a koja je od svih oblasti imala najveći stupanj autonomije i površinom je zauzimala najveći teritorij.⁶⁹

Operacija „Koridor '92” pokazala je da je između RSK i ARK nastavljena i proširena, pored vojne i političke, na policijsku saradnju. Jedan od najočitijih primjera je i saradnja vlasti RSK sa organima vlasti u Bosanskom Novom u iseljavanju bošnjačkog i hrvatskog stanovništva s područja te opštine.⁷⁰

Samo postojanje srpskih republika u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, kao i oblasti unutar njih, prema opredjeljenju srpskih političara smatrano je tek privremenim rješenjem. O tome je govorio i predsjednik Narodne skupštine Srpske republike Bosne i Hercegovine, Momčilo Krajišnik u augustu 1992. godine: „Ja lično smatram da je Srpska republika Bosna i Hercegovina privremena država, sve do onog momenta dok ne budemo u situaciji da se sve srpske zemlje ujedine. Nije ovo dogovor samo između nas nego je dogovor između nas i Srbije, između nas i Krajine ...”⁷¹ Posebno je interesantna zadnja rečenica Krajišnika u kojoj javno priznaje da među političkim i vojnim dužnosnicima iz Srbije, RSK i Srpske republike Bosne i Hercegovine (Republike Srpske) zapravo postoji dogovor o (postepenom) stvaranju jedinstvene srpske države što su lideri konstantno odbijali javno da priznaju. Krajišnikovoj tvrdnji u prilog ide i ranija verifikacija srpskih autonomnih oblasti od oktobra 1991.

⁶⁸ Ramiz Dreković, *U obruču: Krajišnici i Hercegovci u borbi na dva fronta*, Dom štampe, Zenica 2004, 189.

⁶⁹ ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, paragraf 196, nap. 508.

⁷⁰ ICTY, Predmet: br. IT-95-11, *Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Milana Martića*, Presuda, paragraf 352.

⁷¹ *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, 112.

godine od strane Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini kojom je on predsjedavao i u kojoj je kao krajnji cilj postavljen stvaranje jedinstvene srpske države.

U Prijedoru je 31. oktobra 1992. godine održana zajednička sjednica Skupštine Republike Srpske i Skupštine Republike Srpske Krajine na kojoj je objavljeno da će: pravni sistemi obje republike biti identični, uveden jedinstven sistem obrazovanja, da će građani imati isto državljanstvo sa istim simbolima, biti formiran vojni savez ukoliko se izvrši napad na jednu od dvije republike, održati izbori za zajedničku ustavotvornu skupštinu, biti sazvane zajedničke sjednice sa Skupštinama Republike Srbije i Republike Crne Gore i dr. Također je odlučeno da će se ujedinjenje prolongirati do isteka plana UN-a o zaštiti RSK važećeg Vanceovog plana. Prijedorska deklaracija, kako je i zvanično nazvana, jednoglasno je usvojena.⁷² I pored usvajanja Deklaracije, do zvaničnog ujedinjenja nije došlo, ali je saradnja u svim oblastima nastavljena do 1995. godine i nestanka RSK.

Prema riječima jednog od ključnih funkcionera RSK Milana Babića namjera rukovodstva Srpske republike Bosne i Hercegovine u periodu od 1992. do 1995. godine bila je, ustvari, prisajedinjenje RSK republici bosanskohercegovačkih Srba što je posebno zagovarao Radovan Karadžić. Njegova je ideja bila i da SDS jedinstveno djeluje na cjelokupnom području kod kontrolom Srba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj i to pod imenom Srpska demokratska stranka srpskih zemalja.⁷³ Ovim se djelimično daje i odgovor na pitanje zašto se ranije SDS BiH usprotivio pokušaju ujedinjenja ZOBK i SAO Krajine. Rukovodstvu bosanskohercegovačkih Srba više je odgovaralo da pripajanjem RSK imaju političku i vojnu kontrolu nad tim područjem. Centralizacijom SDS-a upravljalo bi se i vodećom političkom strankom među hrvatskim Srbima. Prisajedinjenje RSK nije realizovano, ali je SDS djelovala jedinstveno i pod novim nazivom – SDS srpskih zemalja. Tako je, u većoj ili manjoj mjeri, Radovan Karadžić kontrolisao postupke ove stranke u RSK.

Zaključak

U toku završne faze disolucije Jugoslavije, a nakon što je JNA postala mehanizmom beogradskog režima na čelu sa Slobodanom Miloševićem, vodeća srpska stranka, SDS, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini započela je politiku nelegalnog i jednostranog proglašenja „srpskih autonomnih oblasti” na područjima u kojima je srpsko stanovništvo bilo dominantno u ove dvije jugoslovenske republike. Obje autonomne oblasti, ponajprije, proglašene su u Kninskoj (SAO Krajina) i Bosanskoj krajini (ZOBK, a kasnije ARK) u periodu

⁷² ICTY, *Stenogram zajedničke sjednice Skupštine Republike Srpske i Republike Srpske Krajine*, Prijedor, 31. oktobar 1992.

⁷³ *Milošević vs. Jugoslavija (knjiga II)*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2004, 767, 834, 835.

između decembra 1990. i aprila, odnosno septembra 1991. godine. „Deklaracijom o ujedinjenju” politički lideri iz dvije Krajine pokušale su formirati „jedinstvenu srpsku krajišku državu” sredinom 1991. godine, međutim taj je pokušaj spriječen od strane lidera SDS-a Bosne i Hercegovine.

U drugoj polovini 1991. godine Bosanska krajina postala je neposredno ratno područje odakle su izvođene vojne operacije u agresiji na Hrvatsku, a s njenog područja mobilizirano srpsko stanovništvo u tu svrhu. Saradnja dvije Krajine nastavljena je i u toku 1992. godine kada su vojne i policijske jedinice iz RSK aktivno učestvovala u masovnim zločinima nad bošnjačkim i hrvatskim civilima Bosanske krajine i operaciji „Koridor '92”, odnosno uspostavljanja koridora između Krajine i Semberije realizirajući Šest strateških ciljeva Srpske republike Bosne i Hercegovine. Kao posljedica navedenog bilo je zauzimanje dijelova Bosanske krajine i Bosanske Posavine i njihovo nasilno pripajanje „srpskoj državi”.

U drugoj polovini 1992. godine kada je ukinuta ARK, područje od Bosanske Posavine do zapadnih dijelova RSK bilo je „etnički očišćeno” od bošnjačkog i hrvatskog stanovništva. Koncentracija bošnjačkog stanovništva bila je u Bihaću okrugu koji je kontinuirano bio pod dejstvom jedinica iz RSK i ARK.

Osim u vojnom, saradnja RSK i ARK (nakon ukidanja ARK sa institucijama RS), izražavala se političkom saradnjom kroz centralizaciju SDS-a, održavanjem zajedničkih skupština i donošenjem zajedničkih odluka u oblasti obrazovanja, ekonomije, komunikacije, uske saradnje sa vlastima u Saveznoj Republici Jugoslaviji i sl. Takva saradnja održavana je sve do augusta 1995. godine kada je u operacijama Hrvatske vojske vojnim porazom prestala da postoji RSK.

Summary

During the final stages of the dissolution of Yugoslavia, and after the Yugoslav People's Army (JNA) became a mechanism of the Belgrade regime led by Slobodan Milošević, the leading Serbian party, the Serbian Democratic Party (SDS), in Croatia and Bosnia and Herzegovina, initiated a policy of illegal and unilateral proclamation of “Serbian autonomous regions” in areas where the Serbian population was dominant in these two Yugoslav republics. Both autonomous regions were primarily proclaimed in the Knin area (SAO Krajina) and Bosanska Krajina (ZOBK, later ARK) between December 1990 and April or September 1991. With the “Declaration of Unification,” political leaders from the two Krayinas attempted to form a “united Serbian Krayina state” in mid-1991, but this attempt was thwarted by the leaders of the SDS in Bosnia and Herzegovina.

In the second half of 1991, Bosanska Krajina became a direct war zone from which military operations were conducted in the aggression against

Croatia, and Serbian populations were mobilized from its territory for this purpose. The cooperation between the two Krajinas continued during 1992 when military and police units from RSK actively participated in mass atrocities against Bosniak and Croatian civilians in Bosanska Krajina and in Operation "Corridor '92", establishing a corridor between Krajina and Semberija, thus realizing the Six Strategic Goals of the Serbian Republic of Bosnia and Herzegovina. As a result, parts of Bosanska Krajina and Bosanska Posavina were occupied and forcibly annexed to the "Serbian state".

In the second half of 1992, when ARK was abolished, the area from Bosanska Posavina to the western parts of RSK was "ethnically cleansed" of Bosniak and Croatian populations. The concentration of the Bosniak population was in the Bihac region, which was continuously under the influence of units from RSK and ARK.

In addition to military cooperation, the cooperation between RSK and ARK (after the abolition of ARK with RS institutions) was expressed through political cooperation by centralizing the SDS, holding joint assemblies, and making joint decisions in the fields of education, economy, communications, close cooperation with the authorities in the Federal Republic of Yugoslavia, and so on. Such cooperation was maintained until August 1995 when the RSK ceased to exist due to the military defeat in operations by the Croatian Army.

BIBLIOGRAFIJA/BIOBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. AIIZ, inv. br. 2-4980, *Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a*.
2. AIIZ, inv. br. 2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića, pomoćnika komandanta za bezbjedonosno-obavještajne poslove, GŠ SVK-a i GŠ VRS na ličnost generala R. Mladića, S.p. br. 321-99 od 16.10.1994.*
3. AIIZ, *Saopštenje SDS BiH*, 13.6.1991.
4. ICTY, *Deklaracija o ujedinjenju Zajednice opština Bosanska krajina i Srpske autonomne oblasti Krajina*, broj: 139/91-2, Knin, 27. juni 1991.
5. ICTY, *Izvod iz zapisnika sa sjednice Skupštine Autonomne regije Krajina*, 6. novembar 1991.
6. ICTY, *Odluka o pripajanju Autonomnoj oblasti „Krajina”*, broj: 110/92, Kotor-Varoš, 7. februar 1992.
7. ICTY, *Odluka o uključenju Srpske opštine Bihac u sastav Autonomne regije „Krajina” sa sjedištem u Banja Luci*, broj: 2/91, Bihac, 28. decembar 1991.
8. ICTY, Predmet: br. IT-95-11, *Pred pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Milana Martića*, Presuda, Den Haag, 12. juni 2007.
9. ICTY, Predmet: br. IT-99-36, *Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda, Den Haag, 31. septembar 2004.
10. ICTY, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, str. pov. broj: 66-3 od 10. juna 1992.
11. ICTY, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, str. pov. broj: 66-1 od 5. juna 1992.

12. ICTY, Skupština srpskog naroda opštine Prijedor, *Odluka o pripajanju Autonomnoj regiji Bosanska krajina*, broj 003/92, Prijedor, 17. januar 1992.
13. ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Odluka o priznanju Republike Srpske Krajine*, Sarajevo, 21. novembar 1991.
14. ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Odluka o verifikaciji proglašanih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini*, Broj: 37-02/91, Sarajevo, 21. novembar 1991.
15. ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 19. decembra 1991.
16. ICTY, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Stenografske bilješke 5. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 9. januar 1992.
17. ICTY, Skupština zajednice opština Bosanske krajine, *Odluka o proglašenju Autonomne oblasti Krajina kao neodvojivog dijela Savezne države federativne Jugoslavije i sastavnog dijela federalne jedinice BiH*, Banja Luka, 16. septembar 1992.
18. ICTY, „Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, br. I/92, *Odluka o verifikaciji proglašanih srpskih oblasti u Bosni i Hercegovini*, broj 37-02/91 od 21. novembra 1991. godine, 15. januara 1992.
19. ICTY, „Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, Godina I – broj 2, Sarajevo, 27. januar 1992.
20. ICTY, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, *Stenografske bilješke konstituirajuće sjednice skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24. oktobar 1991.
21. ICTY, Srpska opština Donji Vakuf, *Zahjev za prijem*, broj: 3/92, 15. februar 1992.
22. ICTY, Srpska Republika Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, str. pov. broj: 66-1 od 5. juna 1992.
23. ICTY, Stanica javne bezbjednosti Petrovac, broj: 11-7/1-88/93, Depeša CSB Banja Luka, 30. septembar 1993.
24. ICTY, *Stenogram zajedničke sjednice Skupštine Republike Srpske i Republike Srpske Krajine*, Prijedor, 31. oktobar 1992.
25. ICTY, Zajednica opština Bosanske Krajine, *Statut Zajednice opština Bosanske Krajine*, Banja Luka, maj 1991.

Novine/Newspapers:

1. „Dete službe“, *Vreme*, 7. septembar 2006.
2. „Izbjegnuta katastrofa“, *Krajina*, 13. septembar 1991.
3. „Jugoslavija se neće raspasti“, *Krajina*, 14. septembar 1990.
4. „Martićevci na koridoru“, *Srpska vojska*, 18. novembar 1992.
5. „Povratak – u smrt“, *Krajina*, 18. oktobar 1991.
6. „Skok Knindži“, *Nedjelja*, br. 69, 16. juni 1991.

Knjige/Books:

1. Bećirević Edina, *Na Drini genocid – Istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*, Buybook, Sarajevo 2009.
2. Begić Mujo, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2013.
3. *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006.
4. Čekić Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004.
5. Donia Robert J, *Porijeklo Republike Srpske 1990–1992. – opšti kontekst, (Izjava vještaka objelodanjena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju shodno pravilu 94 bis)*, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Den Haag 2002.

6. Dreković Ramiz, *U обручу: Krajišnici i Hercegovci u borbi na dva fronta*, Dom štampe, Zenica 2004.
7. Džananović Muamer, Medić Jasmin, Karčić Hikmet, *Nastanak Republike Srpske: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2023.
8. Eriksen Jens-Martin, Stjernfelt Frederik, *Scenografija rata – Nova putovanja u Bosnu i Srbiju*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2010.
9. Jović Borisav, *Poslednji dani SFRJ*, Autorovo izdanje, Beograd 1996.
10. Krmpotić Miroslav, Tomljanović Ivo, Malovička Emil, *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu*, Hrvatski informativni centar, Zagreb 1998.
11. *Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 91-95*, Istraživačko-dokumentacioni centar, Sarajevo 2006.
12. *Milošević vs. Jugoslavija (knjiga II)*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2004.
13. Radošić Vlado, *Pakao srpskog logora Stara Gradiška 1991. godine*, Udruga specijalne policije iz Domovinskog rata „Zebre”, Nova Gradiška 2018.
14. Velimirović Janko et al. (prir), *Hronologija 1990-1995*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka 2002.

Članci/Articles:

1. Dimitrijević Bojan B, Rat u Bosni i Hercegovini 1991-1992.: Pregled aktivnosti zaraćenih strana, *Istorija 20. veka*, br. 2, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2000.
2. Lučić Ivica, Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja, *Časopis za savremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2008.
3. Medić Jasmin, Demografska slika i političke koncepcije etno-teritorijalne organizacije Bosanske krajine 1991. i 1992. godine, *Godišnjak 2018*, BZK „Preporod”, Sarajevo 2018.
4. Medić Jasmin, Politička i nacionalna polarizacija u Bosni i Hercegovini: Projekti 'regionalizacije' 1991. godine, *Prilozi*, br. 50, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2021.
5. Medić Jasmin, Pripreme, tok i razmjere zločina u Kozarcu 1992. godine, *Prilozi*, br. 45, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2016.
6. Mrduljaš Saša, Prostorno-demografski rezultati srpske velikodržavne agresije u Bosni i Hercegovini krajem 1992, *Časopis za savremenu povijest*, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2009.
7. Ravlić Aleksandar, Rušenje bogomolja na području sjeverozapadne Bosne bilo je brutalni čin programa genocida, Zbornik radova *Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2011.

Internet:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=u8ASx9coq8I>, presretnuti razgovor Karadžić - Babić u vezi sa hapšenjem Martića, pristupljeno 25. decembra 2023. godine.